

„Bila sam neznalica, ali sam postala tražiteljica“¹ – Mirjana Gross i znanstvene persone

Koristeći teorijsku razradu koncepta znanstvene persone (*scholarly persona*) svrha je rada ispitati model, odnosno osobu povjesničara na primjeru Mirjane Gross. Koncept znanstvene persone, koji je u društvene i humanističke znanosti uveden u posljednjih dvadesetak godina, razrađuje idealno-tipske modele znanstvenika, nastojeći definirati „epistemičke vrline“ i osobine koje moraju krasiti osobu kako bi se smatrala znanstvenikom određene discipline, pri čemu idealno-tipski model zahtijeva ne samo poštivanje određenih profesionalnih i znanstvenih standarda, već i određene karakterne kvalitete. Polazeći od radova Mirjane Gross, ovaj rad ispituje na koji je način Mirjana Gross vidjela osobu povjesničara – na koji je način razumijevala profesionalne znanstvene standarde koje povjesničari moraju zadovoljiti, kako je vidjela sebe kao povjesničarku, te na koji je način hrvatska historiografija percipirala i konstruirala osobu povjesničarke Mirjane Gross.

Uvod

Cilj ovoga rada jest dati teorijski pregled koncepta znanstvene persone, kao relativno novog koncepta u društvenim i humanističkim znanostima te navedeni koncept primijeniti na djelatnost i ličnost Mirjane Gross. Preciznije, na temelju postojećih teorijskih elaboracija koncepta znanstvene persone i koncepta persone povjesničara cilj je ispitati osobu povjesničarke u hrvatskoj historiografiji na primjeru Mirjane Gross. Koncept znanstvene persone relativno je nov koncept u literaturi koji istražuje profesionalne identitete unutar različitih disciplina, nastojeći iznaći modele praktičara specifičnih disciplina. Pritom se fokusira na istraživanja pojedinaca koji se zbog određenih profesionalnih i osobnih karakteristika smatraju primjerom uzornog prakticiranja određene discipline.

U tom kontekstu Mirjana Gross jedna je od najpoznatijih ličnosti hrvatske historiografije, koja je unaprijedila hrvatsku historiografiju u dva aspekta: istraživanjima hrvatske povijesti druge polovice 19. stoljeća i teorijom i metodologijom historijske znanosti. U svojim je brojnim radovima o povijesti historiografije te teoriji i metodologiji historijske znanosti Mirjana Gross iznijela niz napomena o

¹ GROSS 2019: 309.

shvaćanju uloge povjesničara i njegovoga zadatka, kako u znanosti, tako i općenito u društvu. U kontekstu modela znanstvene persone ovaj rad nastoji ispitati je li Mirjana Gross u svojim tekstovima postavila model povjesničara, odnosno definirala njegove karakteristike, zadatke i ulogu, te na koji je način vidjela sebe kao povjesničara. Preciznije, postavlja se pitanje je li moguće govoriti o personi povjesničarke Mirjane Gross te koje su karakteristike te persone. U teorijskom smislu ovaj se rad oslanja na koncept persone povjesničara koji je razradio nizozemski povjesničar Herman Paul konceptualizirajući osobu povjesničara na temelju vrлина koje pojedinac mora posjedovati i njegovati kako bi ga se moglo smatrati povjesničarom. Pritom se kao izvor koriste raznorodni tekstovi Mirjane Gross u kojima je iznosila napatke i vlastita viđenja uloge povjesničara u historiografiji i društvu općenito, kao i određene osvrte na vlastito djelovanje i položaj unutar hrvatske historiografije.

Koncept znanstvene persone u društvenim i humanističkim znanostima

Riječ „persona“ dolazi iz latinskoga jezika i označava masku, osobu, ulogu.² Koncept znanstvene persone (*scientific persona*) u društvenim i humanističkim znanostima prvi su upotrijebili Lorraine Daston i Otto Sibum 2003. godine, definirajući ga kao „posrednika između individualne biografije i društvene institucije“, kao „kulturni identitet koji istovremeno oblikuje pojedinca i stvara kolektiv prepoznatljive i dijeljene fizionomije“.³ Prema Daston i Sibumu znanstvene persone uvjetovane su povijesnim okolnostima, nastaju i nestaju u specifičnim političkim, društvenim, ekonomskim, kulturnim i sl. okolnostima, a u brojnim kulturama predstavljaju utjelovljenja tradicije.⁴ Važne su jer definiraju nove načine ne samo ponašanja, već i bivanja uopće, a obuhvaćaju širok spektar karakteristika, od karakternih osobina, tjelesnoga izgleda i držanja, do načina rješavanja problema.⁵

Zamjerka konceptu i definiciji persone koju su iznijeli Daston i Sibum jest u tome što koncipirana na taj način persona više poprima karakteristiku maske ili uloge koju pojedinac po potrebi navlači i skida, nego življenoga iskustva i trajnoga obilježja djelovanja pojedinca. Stoga se od 2003. u literaturi pojavilo mnoštvo radova koji detaljnije razvijaju koncept persone. Primjerice, Gadi Algazi proširio je koncept persone i razradio tri razine shvaćanja persone, kako bi preciznije definirao što bi znanstvena persona trebala podrazumijevati. Prva razina persone je individualna slika koju pojedinac kultivira i projicira drugima,

² *Hrvatska enciklopedija*, „persona“. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=47739> (posjet 03.06.2022.)

³ DASTON, SIBUM 2003: 2.

⁴ Isto, 3-4.

⁵ Isto, 6.

pri čemu sâm koncept persone fluktuiraju između slike koja se prezentira društvu i življenih osobina osobe.⁶ Druga razina podrazumijeva osobu kao skup vrline personificiranih u liku i djelu uzornih praktičara.⁷ Ova se razina najčešće svodi na nastojanje da se odgovori na pitanje što je potrebno da se bude uspješan/uzoran u određenoj disciplini, odnosno, nastoji se pronaći skup regulativnih ideala koje se kultiviraju i cijene unutar određene znanstvene zajednice. Drugim riječima, osoba je zamišljena kao model koji utjelovljuje vrline za koje je ocijenjeno da su nužne za bavljenje akademskim radom, odnosno, akademskim radom u određenoj disciplini.⁸

Treća razina ujedno je i najobuhvatnija te podrazumijeva osobu kao kulturni model, interdiskurzivni konstrukt koji djeluje kao posrednik između različitih društvenih i kulturnih konteksta.⁹ Osoba, dakle, nije strogo i isključivo vezana uz određeno institucionalno okruženje, iako se vrlo često s njime poklapa. Distinkcija je u tome da se osoba ne formira isključivo u institucionalnom okruženju za koji je vezana, već je definiraju i oblikuju i akteri izvan nje.¹⁰ Na oblikovanje osobe utječu osobna iskustva, karakteristike ličnosti, društveni, politički, kulturni kontekst u kojem pojedinac živi i djeluje i sl. Algazi, dakle, osobu definira kao srednji put između identiteta pojedinca te očekivanja i percepcija društva u kojem on živi, zaključujući stoga da osoba nikako ne može biti sinonimna pojedincu, već se koristi kako bi se ukazalo na jedan ili više aspekata djelovanja pojedinca.¹¹

Mineke Bosch naglašava kredibilnost kao ključnu karakteristiku znanstvene osobe, polazeći od teze da je koncept znanstvene osobe performans profesionalnoga identiteta koji koristi idealnotipske kulturne i akademske repertoare ponašanja kako bi pojedinac svoje kolege i širu publiku uvjerio u svoju pouzdanost i kredibilitet.¹² Bosch ističe da se performativnost osobe sastoji u neprestanom dokazivanju te kredibilnosti i pouzdanosti. Drugim riječima, pojedinac mora neprestano proizvoditi pouzdane, argumentirane znanstvene radove u svom polju kako bi bio prepoznat kao znanstvenik, što implicitno podrazumijeva da se mora i ponašati na određen način. Bosch iznosi i kritiku definicije osobe kao kolektivnog identiteta koju su iznijeli Daston i Baum, ne želeći izbrisati individualnost iz osobe.¹³ Međutim, time dolazimo do nerješivoga paradoksa koncepta znanstvene

⁶ ALGAZI 2016: 9-10.

⁷ Isto, 28.

⁸ Isto, 10-11.

⁹ Isto, 28.

¹⁰ Isto, 12-13.

¹¹ Isto, 16-17.

¹² BOSCH 2016: 35.

¹³ Isto: 37-38.

persone: pokušaj da definiramo personu, primjerice, personu povjesničara, kemičara, sociologa i sl. pretpostavlja da nastojimo definirati i uspostaviti određeni stupanj univerzalnosti, šire primjenjivosti te definicije na veći broj pojedinaca. Naime, pretjeranim inzistiranjem na individualnosti, cijeli koncept persone gubi i smisao i epistemološku utemeljenost.

Značajan doprinos teorijskom definiranju koncepta znanstvene persone posljednjih je godina dao povjesničar Herman Paul koji, naslanjajući se na Algazijeve tri razine znanstvene persone, identificira tri pristupa znanstvene persone i persone povjesničara. Prvi pristup podrazumijeva proučavanje znanstvene persone na mikrorazini, odnosno pojedinačne biografije. Ovaj se pristup ponajviše odnosi na performativnost persone fokusirajući se, naime, na proučavanje načina na koji pojedinci prezentiraju sami sebe u određenoj ulozi, u ovom slučaju u ulozi znanstvenika.¹⁴ Druga razina odnosi se na analizu znanstvenika unutar okvira pretpostavljenih obrazaca i modela djelovanja znanstvenika, *de facto* nastojeći uspostaviti idealnotipski model persone kao univerzalne kategorije. Na kraju, treći pristup je pristup na mezo razini, koji promatra znanstvenike kao pojedince na čije djelovanje utječu vrijeme i mjesto u kojem djeluju, kao i specifične navike, vrline i vještine u dvojakom značenju – s jedne strane su to navike, vrline i vještine određene karakterom dotične osobe, a s druge vrline i vještine koje su inherentne specifičnoj disciplini kojom se pojedinac bavi.¹⁵

Paul u svojoj elaboraciji središnje mjesto pridaje konceptu „epistemičkih vrlina” kao ključne odrednice persone povjesničara. Te epistemičke vrline podrazumijevaju karakteristike poput marljivosti, preciznosti, istinoljubivosti i sl., koje vode povjesničare u njihovu radu, odnosno, to su vrline koje povjesničari primjenjuju u svome radu, ali koje se u određenim slučajevima manifestiraju i u njihovu privatnom životu.¹⁶ Paul se u svojoj argumentaciji znatno oslanja na teoriju disciplinarne socijalizacije Roberta Mertona koji ističe da akademsku ličnost pojedinca oblikuju norme discipline kojom se bavi, što naročito dolazi do izražaja u izrazito institucionaliziranim sredinama, u kojima napredovanje ovisi o uspješnom apropiiranju uvriježenih standarda.¹⁷ Iako je Paul kritičan prema određenim ograničenjima Mertonove teorije ističući da taj proces nikada nije jednostran i pasivan, već da pojedinci preispituju, reinterpretiraju i preoblikuju metodološke postavke discipline u kojoj djeluju, ipak se slaže da unutar svake discipline postoji određen skup svojevrsnih karakternih odlika i vještina koje bi pojedinci morali posjedovati kako bi bili uspješni praktičari svoje discipline, a koji nadilazi puko pridržavanje metodoloških postavki do-

¹⁴ PAUL 2019: 3.

¹⁵ Isto, 3.

¹⁶ PAUL 2011: 4.

¹⁷ Isto, 9-10.

tične discipline. Pritom Paul ističe da te norme nisu apsolutno zadane, već su kontekstualno ovisne.¹⁸

Važno pitanje u epistemološkoj razradi koncepta znanstvene persone jest njegova usporedba i suodnos sa sociologijom znanja, odnosno Edinburškom školom i, detaljnije, teorijom habitusa Pierrea Bourdieua. Habitus, ili *hexis* na starogrčkom, kod Aristotela je označavao način postojanja, relativno stabilnu dispoziciju koja se oblikuje s vremenom i predstavlja različite tipove karaktera.¹⁹ Kod Bourdieua, koji je habitus definitivno uveo u suvremenu sociološku i širu interdisciplinarnu upotrebu, habitus predstavlja „simbolički strukturiran set dispozicija koji pojedinca, kroz običajne norme, okreće prema institucionalnim pravilima.“²⁰ Habitus je *de facto* posrednik između individualnoga karaktera i institucionalne strukture (polja).²¹ Ili, preciznije, habitus je „naziv za mnoštvo pojedinačnih iskustava koja su formulirala određeni tip subjektivnosti“;²² „sistem trajnih, prenosivih dispozicija, (...) principi koji stvaraju i organiziraju djelovanje i reprezentacije...“.²³ Habitus je, dakle, skup određenih dispozicija, sklonosti, tendencija određenim praksama, uvjetovan pojedinačnim iskustvima.²⁴

U takvoj interpretaciji sasvim je legitimno pitanje unosi li koncept znanstvene persone išta novoga. Jasno je da koncept znanstvene persone jednim dijelom konvergira s teorijom habitusa, i, čak i više, s etosom Roberta Mertona.²⁵ Merton je, naime, definirao znanstveni etos kao skup normi, odnosno moralnih principa koji vode znanstveno istraživanje, a to su: univerzalizam, odricanje privatnih prava na znanje, objektivnost i „organizirani skepticizam“.²⁶ Ponašanje pojedinaca u skladu s ovim etosom oblikuje se njihovom socijalizacijom unutar znanstvene zajednice,²⁷ a to je teorijska razrada koju je djelomice prihvatio i Paul. U tom procesu najvažniju ulogu igraju znanstvene institucije kao sredstva za usađivanje znanstvenoga etosa pojedincima, samim time i oblikovanja znanstvenika.²⁸ Iako Blažević ističe da teorija habitusa predstavlja kontrapunkt mertonovskom etosu, definirajući habitus kao polje međuodnosa između pojedinaca i njihovih specifičnih habitusa, znanstvenoga kapitala i znanstvenoga polja,²⁹ pri čemu je

¹⁸ Isto, 11.

¹⁹ PROTRKA 2006: 943.

²⁰ Isto, 943.

²¹ Isto, 943-944.

²² SORIĆ 2012: 331.

²³ Isto, 331.

²⁴ Isto, 331.

²⁵ GOLINSKI 2005: 48-49.

²⁶ Isto, 49.

²⁷ Isto, 49.

²⁸ Isto, 50.

²⁹ BLAŽEVIĆ 2016: 446.

pojedinaac određen odnosima snaga unutar znanstvenoga polja, ali istovremeno i aktivno pridonosi njegovu strukturiranju,³⁰ ne bih se nužno složila s tim dijelom interpretacije habitusa. Habitus nije karakter, a u teorijskoj razradi znanstvene persone, „epistemičke vrline“, koje su intrinzične i individualizirane i koje je više moguće poistovjetiti s karakterom no što to implicira habitus, predstavlja jedan od važnih aspekata kreiranja persone. Prema Bourdieuu, dvije osobe koje imaju ista iskustva dijele isti habitus. Habitus se integrira u znanstvenu zajednicu i disciplinu, pri čemu je implicitno da će se habitus više prilagoditi zajednici no što će se zajednica prilagoditi habitusu. Teorija habitusa podrazumijeva da pojedinac s određenim habitusom ulazi u znanstvenu zajednicu, „strukturirajuću strukturu“,³¹ te se mora snalaziti unutar toga zadanog konteksta kako bi izgradio svoj habitus kao znanstvenika. Koncept znanstvene persone ne negira strukturni i strukturirajući karakter znanstvene zajednice, međutim, pojedinac sa svojim specifičnim epistemičkim vrlinama aktivno sudjeluje u oblikovanju znanstvene zajednice. Prema tome, koncept znanstvene persone stavlja daleko veći naglasak na pojedinca i njegove mogućnosti interakcije s okolinom, tj. znanstvenom zajednicom u kojoj djeluje, pri čemu je ključan međuodnos između individualnih karakteristika pojedinca i ekvivalenta mertonovskoga etosa, odnosno uspostava ravnoteže između individualnog i univerzalnog u izgradnji persone, što koncept znanstvene persone čini prikladnijim modelom za određena, gotovo mikrohistorijska istraživanja unutar historiografije i povijesti znanosti.

Ipak, koncept znanstvene persone ima i određena ograničenja. To se ponajprije odnosi na paradoks između nastojanja da se postigne određena razina univerzalnosti, da se iznađe koliko-toliko opći model znanstvene persone koji bi bio primjenjiv na što veći broj disciplina i njenih praktičara, dok se na drugom kraju spektra nalazi inzistiranje na individualnosti i na karakteristikama ličnosti svakoga pojedinca kojeg se promatra u kontekstu koncepta znanstvene persone. Prema mom mišljenju pravi put nije niti inzistiranje na univerzalnoj teoriji niti fetišizam individualnosti. Paul ispravno ističe da je nužno pronaći srednji put, uspostaviti ravnotežu između ove dvije krajnosti.

U postojećim teorijskim konceptualizacijama znanstvene persone stupnjevi poštivanja metodoloških postavki struke u istraživanjima se najčešće zanemaruju. Čini mi se da je ovo najveći metodološki i konceptualni problem koji ova grana mora riješiti kako bi epistemološki učvrstila vlastite argumente i teze. Prema tome, ovaj se rad u razmatranju persone povjesničarke Mirjane Gross ne udaljava od ispitivanja na koji je način Mirjana Gross tumačila i pridržavala se metodoloških postavki historijske znanosti. Naime, preispitivanje, reevaluacija i prilagođavanje postojećih te usvajanje novih metodoloških postavki ono je čime svaki pojedinac pridonosi svojoj disciplini.

³⁰ Isto, 447.

³¹ PROTRKA 2006: 944.

Stoga bih modificirala Paulove argumente te istaknula da je poimanje metodoloških postavki discipline vrlo važna odrednica persone praktičara određene discipline, u konkretnom slučaju persone povjesničara. U tom smislu i ovaj rad promatra na koji je način Mirjana Gross poimala ulogu i zadatke povjesničara uopće te ulogu i zadaću povijesne znanosti u društvu kroz prizmu metodologije historijske znanosti, te na koji je način Mirjana Gross poimala sebe kao povjesničara.

Iako je u teorijskim razradama znanstvene persone važan aspekt formiranja persone i društveni, politički i institucionalni kontekst u kojem pojedinac kojeg se razmatra kao personu djeluje, ovaj rad ne uključuje analizu persone Mirjane Gross u društveno-političkom kontekstu socijalističke Jugoslavije. Riječ je o vrijednoj i relevantnoj temi, koju je – posebno s obzirom na biografiju Mirjane Gross (iskustvo Drugoga svjetskog rata, politički angažman u socijalizmu, iskustvo tranzicije 1990-ih) – svakako nužno istražiti kao zasebnu temu, što u ovom slučaju, zbog tehničkih ograničenja i vrste rada nije moguće napraviti. Ovaj se rad fokusira na predstavljanje teorijskog okvira znanstvene persone i ispitivanja mogućnosti primjene toga koncepta na slučaj Mirjane Gross, a odnos persone povjesničarke Mirjane Gross i specifičnoga društvenog i političkog konteksta u kojem je ta persona nastajala i djelovala ostaje tema za buduća istraživanja.

Persona povjesničara u radovima Mirjane Gross

U literaturi o znanstvenim osobama autori se primarno fokusiraju na vrline, mane i druge performativne karakteristike kako bi definirali model persone, ističući kao jednu od ključnih karakteristika dosljedno pridržavanje pravila i metoda discipline u kojoj istraživani pojedinci djeluju. Pritom ipak izbjegavaju proširiti diskurs na metode same discipline koju prakticira pojedinac čiji se primjer nastoji dokazati kao model persone. Smatram da se tim izbjegavanjem ne dobiva šira ili puna slika o tome što znači biti npr. povjesničar, etnolog, kemičar i sl., budući da je razumijevanje vlastite struke krucijalna odrednica za praksu samoga pojedinca unutar persone povjesničara, etnologa, kemičara i sl. Budući da se u ovom radu ispituje osoba povjesničara na primjeru Mirjane Gross, nužno je stoga istražiti i osobnu teoriju povijesti Mirjane Gross, odnosno, na koji je način Mirjana Gross poimala historijsku znanost kao disciplinu, njene ciljeve, metode i ulogu historijske znanosti i povjesničara u društvu.

Mirjana Gross historijsku znanost shvaća u dvostrukom značenju – kao „djelatnost istraživanja prošlih činjenica“ i kao „rezultat te djelatnosti“.³² Historija je, dakle, proces istraživanja prošle stvarnosti, te (re)konstrukcija prošle stvarnosti proizašle iz toga istraživanja, a povjesničar je osoba koja istraživanje provodi, tj. „rekonstruira prošlu stvarnost“.³³

³² GROSS 1980: 23.

³³ Isto, 216.

Prošlost je za Mirjanu Gross bila sveobuhvatna i sveprisutna, ljudska sadašnjost i budućnost: „zagonetka povijesti kao divovska drama koja se neprekidno mijenja i pokazuje stotine proturječnih lica.”³⁴ Dvadeset godina kasnije iznijela je sličan stav navodeći ideju o povijesti kao „vječnoj sadašnjosti“.³⁵ Mirjana Gross ističe da u svom radu polazi od osnovnog načela da je „prošlost ‘autonomna’ i da su ljudi nekada živjeli i stvarali odluke unutar uvjetovanosti svoga vremena, da je njihova budućnost naša prošlost.”³⁶ Za Mirjanu Gross prošlost je, dakle, zagonetka, proturječna drama, i moramo proniknuti u tu zagonetku kako bismo mogli spoznati zašto su okolnosti u kojima živimo takve kakve jesu i kako trebamo ići naprijed: „Riječ je o obogaćivanju ljudskog horizonta a samim tim o uzdizanju pojedinca iznad svoga vlastitog postojanja ne samo traženjem mjesta svoga naroda i svoje kulture u povijesti, postavljanjem velikog pitanja: odakle dolazimo i kamo idemo? nego i kritičkim stavom prema suvremenim društvenim problemima.”³⁷ Nadalje, Mirjana Gross ističe da je zadaća historijske znanosti „objašnjavati složene strukture prošlosti”, a pritom je uloga profesionalnih povjesničara „povezati znanstvenu analizu i pripovijest”.³⁸ Zadaća je historijske znanosti, dakle, istraživanjem struktura u prošlosti objasniti uzroke i posljedice povijesnih procesa koji su oblikovali sadašnjost. Sukladno takvom poimanju uloge historijske znanosti, to je ujedno i uloga povjesničara.

Zanimljivo je da Mirjana Gross ove ideje preuzima od Luciena Febvrea: „Zato je, kaže, dužnost povjesničara osvijetliti sadašnjost s pomoću prošlosti. Febvre ne prihvaća misao o zakonitosti povijesnog razvoja kao objašnjenje za probleme sadašnjosti. Za nj je prošlost golema masa činjenica koja ulijeva strah i ne može se cjelovitije spoznati, ali historiju vidi kao sredstvo organizacije obavijesti o kaosu povijesti, u interesu sadašnjosti.”³⁹ Mirjana Gross je kontinuirano naglašavala velik utjecaj koji su pripadnici škole Anala, napose Febvre i Bloch, imali na njezin profesionalni razvoj, a u njezinim je radovima i shvaćanjima uloge historijske znanosti i povjesničara evidentan snažan utjecaj i Febvrea, što se vidi iz gore navedenog citata, kao i analista općenito: „Prihvaćali su mišljenje da predmet historijskog istraživanja ne leži u gotovu stanju u izvorima nego ga treba rekonstruirati, da se prošlost i sadašnjost međusobno osvjetljuju kada povjesničar nastoji ustanoviti genezu određene suvremene strukture.”⁴⁰ Prema tome, u slučaju Mirjane Gross važna je odlika persone povjesničara uvažavanje radova drugih povjesničara,

³⁴ Isto, 13.

³⁵ GROSS 1996a: 8.

³⁶ Isto, 8.

³⁷ GROSS 1980: 16.

³⁸ GROSS 2006: 589.

³⁹ GROSS 2001: 215.

⁴⁰ Isto, 238.

učenje od njih i nadograđivanje njihovih ideja i koncepata te primjena tih ideja u vlastitom radu.

Unatoč naglašavanju kako je važno poznavati prošlost za razumijevanje sadašnjosti, samim time i uloge historijske znanosti u društvu kao katalizatora društvenih kretanja, Mirjana Gross ističe da tek mali broj ljudi prati rezultate znanstvenih istraživanja historijske znanosti, naglašavajući da se od historijske znanosti očekuje da bude proaktivna i ponudi konkretna rješenja za konkretne probleme: „Publika želi propovjednika a historičar je često redovnik koji se zatvara u tišinu svoje radne sobe i njegova djela samo krase prašnjave police knjižnica.”⁴¹ Osim toga, rekonstrukcija povijesne zbilje težak je posao, a povjesničari su ti koji su zaduženi za taj mukotrpan posao: „Mi historičari sličimo poljoprivrednicima koji za obrađivanje zemlje naše povijesne baštine nisu imali ni drvenih plugova a kamoli traktora. Kopali smo lopatama ali smo najčešće rovali rukama. Ne stidimo se svojih crnih noktiju!”⁴²

U svijetu u kojem postoje tendencije da se prošlost potisne ili zanemari, zadaća je povjesničara i da proniknu u povijesne strukture i povijesne procese kako bi objasnili sadašnjost i pronašli rješenje za budućnost: „povjesničar ne smije biti isključivo nagnut nad prošlost, [već] je njegov zadatak da posreduje stapanje prošlosti s budućnosti.”⁴³ Naime, Mirjana Gross ističe da zanemarivanje prošlosti ne oslobađa društvo dubokih strukturnih problema koji proizlaze iz dinamizma povijesnih procesa; suvremeno je društvo te probleme naslijedilo i oni ga nastavljaju opterećivati ukoliko povjesničari ne ispune svoju ulogu. Povjesničar, dakle, nije samo „istraživač ili pripovjedač o prošlosti”, već je povjesničar i „praktičar koji pomaže racionalnu ljudsku djelatnost radi potrebnih stvaralačkih promjena.”⁴⁴

Pritom pred povjesničara postavlja vrlo jasne zahtjeve koje mora zadovoljiti kako bi se mogao nazivati povjesničarom, znanstvenikom, te kako ne bi kompromitirao integritet historijske znanosti. To su „opće vrednote znanstvenog istraživanja“, koje podrazumijevaju jasnoću, točnost, kritičnost, kompetenciju za određena područja, sposobnost uočavanja problema.⁴⁵ Međutim, povjesničar istovremeno mora posjedovati i široko opće znanje kako bi mogao ispravno kontekstualizirati i interpretirati rezultate svojih istraživanja. Pritom Mirjana Gross posebno naglašava proširenje teorijskog znanja koje proširuje opće znanje, što posljedično dovodi do veće objektivnosti,⁴⁶ odnosno do približavanja realnosti prošle stvarnosti njezinoj (re)konstrukciji u sadašnjosti. Mirjana Gross ipak ističe da je historijska znanost

⁴¹ GROSS 1980: 19.

⁴² GROSS 1970: 654.

⁴³ GROSS 1980: 20.

⁴⁴ Isto, 17.

⁴⁵ Isto, 238.

⁴⁶ Isto, 238.

nestalna, „nedovršena i privremena“, te da je stoga moguće „utvrditi konačnu istinu samo u vezi s elementarnim događajima“.⁴⁷ Zbog te je neprestane mijene historijske znanosti povjesničar primoran stalno redefinirati i prilagođavati svoje metode, pristupe, izvore i perspektive, odnosno primoran je neprestano „tražiti nove puteve“ kako bi ostvario ultimativni cilj historijske znanosti: što točniju i objektivniju rekonstrukciju prošle stvarnosti.

Možemo, dakle, zaključiti da je Mirjana Gross svojim zahtjevima prema povjesničarima i inzistiranjem na poštivanju specifičnih metodoloških postavki historijske znanosti na određen način postavila idealnotipski model persone povjesničara, gotovo u potpuno slijedeći današnji Paulov koncept epistemičkih vrlina i persone povjesničara. Osim toga, Mirjana Gross isticala je i druge karakteristike koje povjesničar mora zadovoljiti. Naime, osim osnovnih normi znanstvenoga istraživanja te općega i teorijskog znanja, on mora posjedovati i određeni senzibilitet, „osjećaj“ za nesvjesne, neizrečene i nezapisane uzroke i emocije koje su obilježavale svakodnevicu prošle stvarnosti ili pojave koju istražuje: „Povjesničar često ima smisla ne samo za napisane ljudske misli u prošlosti i društvenu aktivnost nego i za tajne namjere i skrivene, često nesvjesne osjećaje koji su dio povijesnih pojava. On mora uočavati i senzibilitet koji se izražava u osjećajima stvaralačkih ličnosti i društvenih grupa.“⁴⁸ Jasno je, dakle, da je Mirjana Gross u svojim radovima konstruirala specifičnu osobu povjesničara, koja podrazumijeva osobu koja se u svome radu dosljedno pridržava općih postavki znanstvenoga istraživanja – objektivnosti, točnosti, kritičnosti, kompetencije itd. – te posjeduje široko opće znanje, ali i specifičan senzibilitet koji je više karakterna osobina nego naučena vještina, a koji povjesničara čini posebno prijemčivim za razumijevanje specifičnih nevidljivih sila koje su oblikovale ljudske postupke u prošlosti. Pritom povjesničari imaju specifičnu ulogu u društvu: zadaća povjesničara jest istraživanje povijesnih struktura, međutim, ne s ciljem da suvremena rekonstrukcija i interpretacija prošle stvarnosti ostanu u vakuumu (iako se to vrlo često događa), već s ciljem da rezultati istraživanja povjesničara pomognu društvu razumjeti vlastitu sadašnjost i odrediti tijek budućnosti.

Persona povjesničarke – Mirjana Gross o sebi kao povjesničarki

Najdosljednija karakteristika Mirjane Gross kao povjesničarke svakako je „trajna otvorenost prema novome“⁴⁹ i traženje novih putova u historiografiji, kako bi se ona transformirala i dosegla odgovarajuću znanstvenu razinu europske i svjetske historiografije. Mirjana Gross je zagovarala profesionalizaciju historijske

⁴⁷ Isto, 236.

⁴⁸ GROSS 1975: 90.

⁴⁹ GROSS 2009: 189.

znanosti i njenu transformaciju u društvenu znanost (po uzoru na slična kretanja u inozemnoj historiografiji), što je trebalo postići usvajanjem metoda društvenih znanosti u istraživanju povijesnih procesa. Pritom je posebno isticala istraživanje povijesnih struktura.⁵⁰ U svojim je nastojanjima da podigne znanstvenu razinu hrvatske historiografije od sredine pedesetih godina kontinuirano pratila kretanja u suvremenoj historiografiji i putem prikaza knjiga, kraćih obavijesti te opširnih preglednih i znanstvenih radova upoznavala hrvatsku historiografiju s novim teorijskim i metodološkim iskoracima u suvremenoj historiografiji. Kulminacija toga nastojanja dvije su monografije o historiografiji – *Historijska znanost. Razvoj, oblik, smjerovi*, objavljena 1976, te *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*, objavljena 1996. Kao što je ranije pokazano, Mirjana Gross razradila je precizan i jasan model vrlina i kompetencija koje povjesničar, prema njezinu tumačenju, mora posjedovati.

Pritom je logična pretpostavka da je Mirjana Gross i pred sebe postavljala ista očekivanja, često skromno govoreći o vlastitim postignućima i mogućnostima: „To je, dakle, usmjerenje prema istraživanju društvenih procesa onoliko koliko to dopušta današnja razina naše historiografije te moje vlastite mogućnosti i skromne sposobnosti. Prema tome, u svom sam metodološkom izlaganju preporučila upravo to što u praksi i sama pokušavam postići a ne više ili drugačije od toga. Bilo bi krajnje neozbiljno zahtijevati od drugih više nego od samoga sebe ili savjetovati nešto s čime čovjek nema nikakvog iskustva.”⁵¹ Nadalje, ističe da je na početku karijere, sredinom pedesetih godina, kada se prvi put susrela s novim metodološkim kretanjima u inozemnoj historiografiji, bila „prevelika neznalica” da suvereno piše o tim novim kretanjima, te da joj je jedini cilj bio steći osnovne informacije o novim kretanjima u stranim historiografijama.⁵² Štoviše, za svoju knjigu *Historijska znanost*, objavljenu 1976. ističe da su ono što je prenijela u njoj bile samo „skromne obavijesti”⁵³ o razvoju historiografije. Osim toga naglašava da je njezina jedina želja bila hrvatsku historiografiju, hrvatske povjesničare i povjesničarke, upoznati s kretanjima u inozemnoj historiografiji u okviru svojih „skromnih mogućnosti rada u inozemnim knjižnicama.”⁵⁴

Mirjana Gross u nekoliko je navrata istaknula da je prošla put od pripadnice avangarde do braniteljice konzervativne historije.⁵⁵ Iz toga je jasno da je bila svjesna kako je njena persona povjesničara tijekom vremena prošla kroz određene promjene. Izgradnju svoje persone povjesničara istinski je započela sredinom

⁵⁰ Detaljna argumentacija shvaćanja strukturalne historije u: GROSS 1978: 71-89.

⁵¹ GROSS 1987: 91.

⁵² GROSS 1996b: 161.

⁵³ Isto, 161.

⁵⁴ Isto, 162.

⁵⁵ GROSS 1996b: 161.

pedesetih godina, usvajajući „traženje novih putova” kao osnovnu odrednicu svoga osobnog istraživačkog usmjerenja: „Moje je duboko uvjerenje da moramo stjecati nove spoznaje i pažljivo pratiti nova kretanja, bez obzira odobravamo li ih ili ne, a ne ukopati se na jednom te istom mjestu, zanoseći se nekom varljivom sigurnošću.”⁵⁶ Tu okrenutost prema novome potaknulo je njeno sudjelovanje na međunarodnom kongresu povjesničara u Rimu 1955, koje je opisala kao „doživljaj života”.⁵⁷ Za Mirjanu Gross to je iskustvo bilo posebno važno jer se „kao mlada neiskusna početnica” iz uske, zatvorene historiografije susrela sa širokim spektrom suvremenih kretanja, naročito sa skupinom okupljenom oko časopisa *Annales*, koje je označila „avangardom tadašnje historiografije”.⁵⁸ Prema njezinim riječima, taj joj je kongres pomogao da uoči „proturječnosti zbilje” i da spozna “da su kritika i diskusija sastavni dio historijske znanosti”.⁵⁹ Usto, fundamentalno je izmijenio njena shvaćanja o ulozi povjesničara. Primjerice, ističe da je shvatila da povjesničar ne može samo obilaziti arhive i katalogizirati izvore koje u njima pronade, već da izvorima mora pristupiti problematski te neprestano tražiti nove pristupe istraživanju. Mirjana Gross je, dakle, sredinom pedesetih godina, zahvaljujući oduševljenju prvim susretima s inozemnom suvremenom historiografijom, počela razvijati vlastitu osobu povjesničara, ali i povjesničara uopće, definirajući njegove ključne odrednice u ranije spomenutim radovima. Pritom je svakako ključno istaknuti da je Mirjana Gross, kako je ranije pokazano, jedan dio svojih shvaćanja uloge historijske znanosti i zadaće povjesničara preuzela od inozemnih povjesničara, napose Luciena Febvrea i francuskih povjesničara okupljenih oko časopisa *Annales*. Prema tome, jedna od temeljnih karakteristika persone povjesničarke Mirjane Gross, što bismo mogli onda odrediti i kao temeljnu karakteristiku persone povjesničara uopće, je učenje od drugih povjesničara, preuzimanje i modificiranje njihovih ideja i koncepata te posredovanje svojih uvida drugim povjesničarima. Osim toga, kao jedno od ključnih obilježja njene persone povjesničara možemo definirati trajno zanimanje za teoriju i metodologiju historijske znanosti, čija je svrha bila i osobna znanstvena znatiželja, ali prije svega istinska želja da se kolege povjesničare potakne na stalno preispitivanje i unaprjeđivanje vlastita rada, kako bi historijska znanost u cjelini mogla napredovati.⁶⁰ „Mi moramo uvijek opet načelno ispitivati svoju istraživačku djelatnost i razmišljati o tome što i kako radimo i ne bismo li mogli poboljšati svoje rezultate.”⁶¹

⁵⁶ GROSS 1980: 309.

⁵⁷ Isto, 308.

⁵⁸ Isto, 308.

⁵⁹ Isto, 308-309.

⁶⁰ JANEKOVIĆ RÖMER 1999-2000: 481; GROSS 2006: 608.

⁶¹ GROSS 1997: 317.

Nekoliko desetljeća kasnije, Mirjana Gross istaknula je da je postala „konzervativna braniteljica tradicionalne historije“, u svjetlu teorijskih iskoraka postmodernizma i poststrukturalizma braneći naraciju kao interpretativni alat povjesničara, ali i historiju kao znanost, s temeljnom svrhom potrage za istinom.⁶² Mirjana Gross je, dakle, bila u stanju pojmiti i priznati da se promijenila, kao i da se izmijenila i znanost kojom se bavi, a samim time da se izmijenila i uloga povjesničara.

Ovdje je potrebno razmotriti ideju „avangardnosti“ Mirjane Gross. Naime, u evaluaciji njezina doprinosa hrvatskoj historiografiji i teorijsko-metodološkim postavkama historijske znanosti u Hrvatskoj često se previđa da Mirjana Gross zapravo nije postavila nijednu originalnu teoriju ili metodologiju. Naime, neosporno je da je Mirjana Gross svojim radom na promicanju teorijskih i metodoloških postavki suvremene historijske znanosti izmijenila teorijske i metodološke prakse historijske znanosti u Hrvatskoj, inzistirajući na tome da je „neodrživo“ ignoriranje teorije i metodologije u historijskom istraživanju, odnosno neuzimanje u obzir postojećih znanstvenih ostvarenja u određenom području.⁶³ Međutim, ona je hrvatsku historiografiju upoznavala s ostvarenjima u inozemnim, primarno zapadnim historiografijama, bez pretenzija na istinsku teorijsko-metodološku inovativnost. To, u konačnici, i sama priznaje: „Nemam nikakve ambicije da dadem originalni prilog metodologiji historije. Kao ‘radni’ historičar htjela bih samo izvijestiti o osnovnim poteškoćama, dometima i usmjerenjima suvremene metodologije historije i pobiti mišljenje brojnih naših historičara da mogu uspješno obavljati praksu bez teorije.”⁶⁴ Ipak, doprinos Mirjane Gross znanstvenom utemeljenju hrvatske historiografije je neosporan. Upravo zahvaljujući njenom kontinuiranom obavještavanju o kretanjima i najnovijim ostvarenjima u inozemnim historiografijama – brojni prikazi i članci u časopisima, kolegiji o teoriji i metodologiji historijske znanosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, dvije knjige o razvoju historijske znanosti – historijska znanost u Hrvatskoj uspjela je doseći relevantnu znanstvenu razinu. Usto, Mirjana Gross je u svojim istraživanjima 19. stoljeća dosljedno primjenjivala metode čije je uvođenje zagovarala transformirajući na taj način dotadašnje istraživačke prakse. U tom je smislu Mirjana Gross svakako unijela novine u hrvatsku historiografiju koja dotad nije posvećivala toliku pažnju teorijskom i metodološkom razvoju u suvremenoj međunarodnoj historiografiji. Iako to nisu bili apsolutno novi pristupi, oni su bili novost za hrvatsku historiografiju. Mirjanu Gross, dakle, ne možemo smatrati pionirima historiografije u onom smislu u kojem pionirima historiografije smatramo, primjerice, njezine velike uzore, Luciena Febvrea i Fernanda Braudela, ali ona je svakako neporeciva pionirka hrvatske historiografije.

⁶² Detaljna razrada njezinih argumenata u GROSS 2009: 165-194.

⁶³ GROSS 1980: 240.

⁶⁴ Isto, 7.

Prema tome, personu povjesničara Mirjane Gross možemo rekonstruirati na sljedeći način: Mirjana Gross u svom se radu nastojala pridržavati profesionalnih standarda i metodoloških postavki historijske znanosti koje je temeljito razradila u radovima o teoriji i metodologiji historijske znanosti. Te su „vrline” podrazumijevale objektivnost, točnost, kritičnost, stručnost, posjedovanje širokog općeg znanja te specifičan osjećaj za razumijevanje neopipljivih i nevidljivih procesa i pokretača ljudskih postupaka u prošlosti. Osim toga, Mirjana Gross često je pokazivala skromnost, vrlo se rijetko pohvalno izražavajući o svome radu. Kao povjesničarka prošla je razvojni put od, kako sama ističe, pripadnice avangarde do konzervativne braniteljice tradicionalne historije, što sugerira da nikada nije bila imuna na utjecaje novih kretanja, ali i da je neprestano preispitivala uzuse vlastite discipline nastojeći se u praksi što više približiti cilju historijskih istraživanja – što potpunijoj spoznaji prošle stvarnosti, kako bi se što bolje razumjela sadašnjost.

S priličnom sigurnošću možemo konstatirati da je Mirjana Gross svoj život posvetila historijskoj znanosti. O tome svjedoče ne samo riječi kojima je opisivala historijsku znanost – kao „divovsku dramu”, zagonetku, kao znanost čiji je cilj proniknuti u tajne prošlosti kako bismo bolje razumjeli vlastitu sadašnjost i stvorili temelje za budućnost – već i sjećanja njezinih kolega i nekadašnjih studenata. Gotovo do zadnjega dana Mirjana Gross neumorno je čitala, istraživala i pratila literaturu: „Poodmakle godine nisu ostavile na njoj traga jer je strpljivo čitala i bilježila ne dižući glave.”⁶⁵ Damir Agičić, pak, opisuje na koji je način u starijoj životnoj dobi usvajala znanja za rad na računalu, s ciljem da i dalje može nastaviti s istraživanjem: „Neke se kolegice i kolege sigurno sjećaju kako je ona tada svladavala nove tehnologije, kako je spremno prihvatila kompjutor i vrlo rano počela pisati na tom čudu suvremene tehnologije, kako je drhtavom rukom svladavala korištenje miša, učila kako se snima na diskete, plašila se da će joj se nešto izbrisati i nepovratno nestati. I sâm sam joj u tom pomagao, a ona je učenje korištenja kompjutorima opravdavala riječima: ‘Ako to ne svladam, neću moći ništa raditi. *A ja raditi želim, moram* (istaknuto: D.K.). Pa što mi drugo preostaje.’”⁶⁶ Istaknuta rečenica možda najbolje potvrđuje personu povjesničara Mirjane Gross u skladu s postojećim teorijskim konceptima, budući da svjedoči o inherentnoj, trajnoj potrebi da se bavi historijskom znanošću, a upravo je takva inherentna osobina ono što se smatra ključnom distinkcijom za definiciju znanstvene persone.

Iako se ovaj članak, zbog ograničenja prostora i širine teme ne bavi i personom povjesničarke Mirjane Gross u društveno-političkom kontekstu socijalističke Jugoslavije, ipak je potrebno ukazati na neke „političke” aspekte koji svakako zavređuju detaljnija i zasebna razmatranja. Primjerice, Mirjana Gross u svojim je nastojanjima da hrvatsku historiografiju upozna s novim teorijskim i metodološkim

⁶⁵ IŠEK 2012: 382.

⁶⁶ AGIČIĆ 2012: 757.

kretanjima prvenstveno prenosila rezultate i spoznaje zapadne historiografije – francuske, njemačke, američke i sl. To dominantno usmjerenje na tekovine zapadne historiografije u sebi nosi određene političke agende i ukazuje na percepcije kako zapadne političke stvarnosti, tako i one u kojoj je Mirjana Gross živjela i radila. Za tu političku dimenziju promicanja zapadne historiografije indikativna je polemika Mirjane Gross i Branislava Đurđeva, koja je u svojoj srži bila rasprava o političkim tendencijama jedne i druge strane, pri čemu je Mirjana Gross u zagovaranju zapadne historiografije odstupala od marksističke historiografije kao proklamirane paradigme hrvatske historiografije.⁶⁷ Za dodatne elemente i slojeve političkog i profesionalnog identiteta Mirjane Gross svakako su znakovite polemike, posebno dvije najpoznatije, ona s Đurđevim i s Miloradom Ekmečićem, te njezin odnos prema tendencijama ideologizacije i političke upotrebe prošlosti. Iz toga odnosa izvire persona znanstvenice i intelektualke koja se protivi trivijalizaciji i političkoj upotrebi prošlosti, međutim, i to otkriva određene tendencije koje su nekada bile u raskoraku s nekim elementima njezine biografije (primjerice, navod da je bila doušnica komunističkog režima).⁶⁸ To su teme koje zahtijevaju zasebnu obradu, međutim, u ovom ih je kontekstu nužno istaknuti kako bi se pokazalo da, bar u slučaju Mirjane Gross, persona povjesničarke osim znanstvene, ima i „prizemniji“ aspekt, s kojim je u kompleksnom međuodnosu.

Povezano s pitanjem političkog u personi Mirjane Gross, koje se više odnosi na današnje refleksije na nju i njen utjecaj, jest i pitanje sjećanja bivših studenata Mirjane Gross. U hrvatskoj historiografiji danas postoji narativ koji Mirjana Gross označava kao važnu ličnost hrvatske historiografije. Tvrtko Jakovina tako ju je nazvao „prvom damom hrvatske historiografije“⁶⁹; Mato Artuković nazvao ju je „stožernim znanstvenikom hrvatske historiografije“⁷⁰, Iskra Iveljić i Mario Strecha njezinu predanost znanosti opisali su „posvemašnjom, gotovo vestalskom“.⁷¹ Redovito je nazivaju i „najvećom suvremenom hrvatskom povjesničarkom“⁷² a 2019. na Filozofskom fakultetu postavljena je i izložba pod naslovom „Mirjana Gross: povjesničarka posebnoga kova“.⁷³

Možemo, dakle, reći da u hrvatskoj historiografiji postoji specifičan narativ o Mirjani Gross kao uzoru za generacije povjesničara. Ipak, tu dolazimo do pitanja na koji način točno suvremena hrvatska historiografija mjeri i vrednuje doprinos Mirjane Gross. Budući da se danas ponajviše pamti njen doprinos teoriji i me-

⁶⁷ MUJADŽEVIĆ 2010: 215.

⁶⁸ Više u: KLJAIĆ 2021: 161-174.

⁶⁹ JAKOVINA 2012.

⁷⁰ ARTUKOVIĆ 2012: 371.

⁷¹ IVELJIĆ I STRECHA 2012: 14.

⁷² IŠEK 2012: 381.

⁷³ PISK I KOS 2019.

todologiji – područjima koja su i u suvremenoj hrvatskoj historiografiji ponešto marginalizirana, pitanje je upisuju li se time u njezinu personu suvremene projekcije i stavovi o socijalističkom razdoblju i historiografiji u to doba. Smatra ju li se, na određen način, „sigurnom“ personom za hvalospjeve, bez opasnosti da se zagrebe u osjetljiva pitanja, ili da se dosljedno i sustavno primjenjuju njeni naputci o personi povjesničara? To su pitanja i teme koje zahtijevaju ekstenzivno problematiziranje, međutim, u ovom ih je kontekstu nužno istaknuti kao potencijal daljnjeg istraživanja, kako znanstvene persone u hrvatskoj historiografiji uopće, tako i partikularnog slučaja persone povjesničarke Mirjane Gross.

Zaključak

Koncept znanstvene persone u društvene i humanističke znanosti uveden je u posljednjih dvadesetak godina kao metodološki alat kojim se nastoje istražiti persone znanstvenika određenih disciplina. Pritom je znanstvena persona definirana kao idealnotipski model znanstvenika/praktičara određene discipline, koji je uvjetovan spletom vanjskih i intrinzičnih faktora i utjecaja – s jedne strane institucionalnih zahtjeva i standarda, društvenih, političkih, kulturnih okolnosti vremena u kojem pojedinac djeluje, a s druge strane spletom karakternih osobina i „vrlina“, kao što su ustrajnost, točnost, otvorenost novome, sklonost kritičkom promišljanju, kompetentnost i sl. Persona se često manifestira i na fizičkoj razini, u kretanju, ponašanju i izgledu praktičara, pri čemu često postoje stereotipne predodžbe o tome kako se mora ponašati znanstvenik određene discipline kojega se onda nastoji promatrati kako personu, odnosno model znanstvenika dotične discipline. Prema tome, persona posjeduje i određenu performativnu karakteristiku. Ta se performativnost manifestira na dvije razine: s jedne strane na fizičkoj razini, u ponašanju, a s druge u neprestanom dokazivanju kredibilitnosti i kompetencije u području kojom se pojedina znanstvena persona bavi.

U ovom se radu koncept znanstvene persone istraživao na primjeru Mirjane Gross. Ciljevi rada bili su ispitati na koji je način Mirjana Gross konceptualizirala personu povjesničara u svojim radovima, koja su obilježja persone povjesničarke Mirjane Gross koje proizlaze iz njenih konceptualizacija zadataka i uloge povjesničara te iz njezinih osvrta na vlastiti rad. Pritom je teorijski okvir znanstvene persone proširen uključivanjem analize njezinih metodoloških naputaka o historijskoj znanosti i ulozi povjesničara.

Persona povjesničara koju je Mirjana Gross konstruirala u svojim radovima tako otkriva da povjesničari moraju posjedovati niz specifičnih karakteristika: široko opće znanje, jasnoću, točnost, sposobnost kritičkog razmišljanja, sposobnost rješavanja problema, i, ponajprije, otvorenost prema novim spoznajama, novim metodama, neprestano učenje i napredovanje. Ove se karakteristike umnogome mogu smatrati i „epistemičkim vrlinama“ u modelu persone povjesničara koji je

razradio Herman Paul. Zahtjevi koje je Mirjana Gross postavila pred druge povjesničare uglavnom je i sama slijedila. Pritom je svakako najistaknutija njezina vrlina bila „otvorenost prema novome“ i „traženje novih putova“ u istraživanju prošle stvarnosti. Mirjana Gross jedan je dio svojih koncepcija o ulozi povjesničara i historijske znanosti preuzela od francuskih povjesničara škole časopisa *Annales*, pa je jedna od karakteristika njene persone povjesničarke učenje o personama povjesničara kroz rad drugih povjesničara. Mirjanu Gross istovremeno je vodila inherentna potreba za radom, što je kvaliteta koju je nemoguće naučiti jer proizlazi iz karaktera pojedinca. U skladu s teorijskim konceptom znanstvene persone, Mirjanu Gross možemo smatrati znanstvenom personom i personom povjesničara, odnosno modelom povjesničara u hrvatskoj historiografiji. Ipak, razmatranje persone povjesničarke Mirjane Gross u društveno-političkom kontekstu druge polovice 20. stoljeća vrijedna je i važna tema koja predstavlja daljnje mogućnosti istraživanja i primjene ovoga koncepta u širim okvirima hrvatske historiografije.

Unatoč tome što postupno dobiva na značaju u društvenim i humanističkim znanostima, koncept znanstvene persone ipak sadrži određena ograničenja i proturječnosti. Prije svega to što takva analiza ne uključuje metodološki pristup pojedine znanstvene persone što, posebno u humanističkim znanostima, bitno ograničava mogućnosti uvida u personu. Naime, u primjerima kao što je Mirjana Gross, kod koje je značajan dio znanstvene produkcije bio fokusiran upravo na teoriju i metodologiju historijske znanosti, zanemariti njezine ideje o historijskoj znanosti, prošlosti, ulozi historijske znanosti te zadacima i ulozi povjesničara značilo bi zanemariti vrlo važan aspekt persone Mirjane Gross. Usto, u literaturi o znanstvenim personama postoji proturječnost između inzistiranja na postizanju univerzalnosti, odnosno pokušaja da se definiraju uzoriti modeli praktičara pojedinih disciplina i nastojanja da se očuva individualnost proučavanih pojedinaca. Tu leži glavni epistemološki problem koncepta znanstvene persone, jer još uvijek ne uspijeva pomiriti ove dvije krajnosti. S jedne je strane nemoguće govoriti o modelima bez pokušaja generalizacije, samim time i određenog zanemarivanja individualnih karakteristika, a s druge su upravo individualne karakteristike ono što personu čini jedinstvenom i zanimljivim istraživačkim subjektom. Tu se postavlja pitanje ima li uopće smisla govoriti o personama kao modelima. Naime, Mirjanu Gross svakako možemo smatrati znanstvenom personom u okvirima toga koncepta. Prema vodećim autorima, znanstvena persona nikako nije ono što je definicija latinske riječi *persona* – maska – lik u koji se ulazi i izlazi ovisi o situaciji, već je *persona* trajno obilježje osobe koja je upravo zbog tih trajnih obilježja izuzetna u svom području i stoga dostojna da je se smatra personom. Potvrđeno je da je u slučaju Mirjane Gross postojala trajna želja i potreba za otkrivanjem povijesne istine, pri čemu je gotovo do kraja života u radu bila vođena vrlo jasnim profesionalnim standardima, kao i inherentnim karakteristikama. Međutim, ako se zanemari poštivanje profesionalnih standarda i metodoloških postavki, što se

u literaturi o znanstvenim personama često radi, dolazimo do toga da su persone u potpunosti individualne – Mirjana Gross je u jednakoj mjeri povjesničar kao i, primjerice Jaroslav Šidak prije nje, ili Ljubo Boban nakon nje; svi su se podjednako držali određenog skupa profesionalnih i metodoloških standarda – ali su kao osobe, persone, različiti. Možemo li, dakle, uopće govoriti o jednoj personi, u ovom slučaju personi povjesničara, ili pak na raspolaganju imamo mnoštvo persona, koje se mogu, ali i ne moraju poklapati u aspektu posjedovanja određenih „vrlina“? S obzirom na trenutnu teorijsku i metodološku elaboraciju koncepta znanstvene persone sklonija sam mišljenju da još uvijek moramo govoriti o mnoštvu persona umjesto o jednoj personi, jednom modelu povjesničara, sociologa, kemičara ili znanstvenika uopće.

Još jedan problem koncepta znanstvene persone jest što se u svojim elaboracijama performativnosti persone, koja se odnosi na ponašanje i određene fizičke manifestacije persone, nalazi u opasnosti da potone u stereotipiziranje načina na koji persona „mora“ izgledati, govoriti ili pisati, što je također u bliskoj vezi s pitanjem uloge individualnosti u razmatranju persona. Prema tome, koncept znanstvene persone još uvijek počiva na nedovoljno argumentiranim tezama, pri čemu je problematičan i izostanak interdisciplinarnosti, ponajprije razmatranje persona iz perspektive preciznijeg poimanja ličnosti, koje bi se oslanjalo na rezultate psihologije i sociologije, a ne samo na prilično nejasan skup „vrlina“. Ipak, koncept znanstvene persone svakako predstavlja zanimljiv metodološki i interpretativan alat, odmak od dosad uobičajenih imagoloških analiza, koji nudi uvid u dosad zanemarivane aspekte istraživanih pojedinaca. S učvršćenjem teorijske podloge ovaj koncept zasigurno ima potencijala postati relevantnim interpretativnim okvirom i afirmirati se kao nov pristup u proučavanju povjesničara i povjesničarki, što može biti od koristi za daljnji razvoj hrvatske historiografije.

Bibliografija

Izvori

- GROSS, Mirjana. 1970. Hrvatska historiografija na prekretnici? *Kritika*, br. 14: 642-654.
- GROSS, Mirjana. 1975. Historija i društvene znanosti. *Časopis za suvremenu povijest*, god. 7, br. 2: 71-99.
- GROSS, Mirjana. 1978. Metodološki problemi strukturalne historije s posebnim obzirom na stupanj razvoja jugoslavenske historije. *Časopis za suvremenu povijest*, god. 10, br. 1: 71-89.
- GROSS, Mirjana. 1980. Dva nespojiva svijeta. *Prilozi Instituta za istoriju* 17: 309-310.
- GROSS, Mirjana. 1980. *Historijska znanost: razvoj, oblik, smjerovi*. II. izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- GROSS, Mirjana. 1987. Je li u nas metodološka diskusija potrebna ili beskorisna? *Časopis za suvremenu povijest*, god. 19, br. 1: 79-101.
- GROSS, Mirjana. 1993. „Nevidljive“ žene. *Erasmus: časopis za kulturu demokracije*, br. 3: 56-64.
- GROSS, Mirjana. 1996a. Plaidoyer za hrvatsku historiografiju. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, god. 29, br. 1: 7-10.
- GROSS, Mirjana. 1996b. Kako pisati o povijesti historiografije? U *Grafenauerjev zbornik*, ur. Vincenc Rajšp. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa.
- GROSS, Mirjana. 1997. Europska ili provincijalna historiografija? *Časopis za suvremenu povijest*, god. 29, br. 2: 311-322.
- GROSS, Mirjana. 2001. *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*. Drugo, nepromijenjeno izdanje. Zagreb: Novi Liber.
- GROSS, Mirjana. 2006. O historiografiji posljednjih trideset godina. *Časopis za suvremenu povijest*, god. 38, br. 2: 583-609.
- GROSS, Mirjana. 2009. Dekonstrukcija historije ili svijet bez prošlosti. *Historijski zbornik*, god. 62, br. 1: 165-194.
- GROSS, Mirjana. 2019. En route with the *Annales*. U *Annales in Perspective: Designs and Accomplishments, vol. 1*, ur. Drago Roksandić, Filip Šimetin Šegvić, Nikolina Šimetin Šegvić. Zagreb: FF Press: 307-321.

Literatura

- AGIČIĆ, Damir. 2012. In memoriam Mirjana Gross (1922-2012). *Časopis za suvremenu povijest*, god. 44, br. 3: 757-762.
- ALGAZI, Gadi. 2016. Exemplum and Wundertier. Three Concepts of the Scholarly Persona. *Low Countries Historical Review*, vol. 131-134: 8-32.
- ARTUKOVIĆ, Mato. 2012. Mirjana Mirjam Gross (22. svibnja 1922. – 23. srpnja 2012) Jedan život za povijesnu znanost. *Scrinia Slavonica* 12: 371-376.
- BLAŽEVIĆ, Zrinka. 2016. Prema povijesti znanja – suvremeni istraživački trendovi i perspektive u povijesti znanosti. *Historijski zbornik*, god. LXIX, br. 2: 441-453.

- BOSCH, Mineke. 2016. Scholarly Personae and Twentieth-Century Historians: Explorations of a Concept. *Low Countries Historical Review*, vol. 131-134: 33-54.
- DASTON, Lorraine, SIBUM, Otto H. 2003. Introduction: Scientific Personae and their Histories. *Science In Context*, 16(1/2): 1-8.
- GOLINSKI, Jan. 2005. *Making Natural Knowledge. Constructivism and the History of Science*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Hrvatska enciklopedija*, „persona“. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=47739> (posjet 03.06.2022).
- IŠEK, Tomislav. 2012. Nekoliko reminiscencija na Mirjanu Gross (1922-2012). *Prilozi Instituta za istoriju* 41: 381-385.
- IVELJIĆ, Iskra, Mario STRECHA. 2012. Život ispunjen strahom i nadom. In memoriam Mirjana Gross (1922-201). *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, god. 44, br. 1: 11-16.
- JAKOVINA, Tvrtko. 2012. Odlazak prve dame hrvatske historiografije, *Jutarnji list*, <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/odlazak-prve-dame-hrvatske-historiografije-povjesnicarke-mirjane-gross-1543575> (posjet 24.5.2022).
- JANEKOVIĆ RÖMER, Zdenka. 1999-2000. Mirjana Gross: traganje za novim putevima povijesnog mišljenja. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, god. 32-33: 481-484.
- KLJAIĆ, Stipe. 2021. Banac i „tri Gracije“. U pozadini prvog izdanja *Nacionalnog pitanja u Jugoslaviji. Liber amicorum. Zbornik radova u čast profesora Ive Banca*, ur. Marijana Kardum, Stipe Kljaić, Zagreb: Hrvatska sveučilišna nagrada; Hrvatsko katoličko sveučilište; Institut društvenih znanosti Ivo Pilar: 161-174.
- MUJADŽEVIĆ, Dino. 2011. Polemika između Mirjane Gross i Branislava Đurđeva. *Naučno djelo akademika Branislava Đurđeva. Zbornik radova sa Međunarodnog okruglog stola održanog u Sarajevu 4. decembra 2009*, ur. Dževad Juzbašić. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, posebna izdanja, knjiga CXXXI: 209-215.
- PAUL, Herman. 2011. Performing History: How Historical Scholarship is Shaped by Epistemic Virtues. *History and Theory*, 50, 1: 1-19.
- PAUL, Herman. 2019. *How to be a historian. Scholarly persone in historical studies 1800-2000*. Manchester: Manchester University Press.
- PISK, Silvija, Stela KOS. 2019. Mirjana Gross. Povjesničarka posebnoga kova. *Virtualne izložbe*, <https://web2020.ffzg.unizg.hr/virtualne-izlozbe/> (posjet 24.5.2022).
- PROTRKA, Marina. 2006. Tijelo-habitus-hexis. Pierre Bourdieu i mogućnost intervencije u strukturu polja. *Filozofska istraživanja*, god. 26, br. 4: 941-951.
- SORIĆ, Matko. 2012. Refleksivnost u sociologiji Pierrea Bourdieua: nadilaženje socioloških dihotomija. *Socijalna ekologija*, god. 21, br. 3: 329-344.

“I was ignorant, but I became an explorer” – Mirjana Gross and the scientific *personae*

The aim of the paper is to examine the persona of the historian based on the example of Mirjana Gross and using the theoretical framework of scientific *personae*. The latter was introduced in 2003 in an article by Lorraine Daston and Otto Sibum, who defined scientific *personae* as mediators between individual biography and social institution, and as a cultural identity that simultaneously shapes the individual and creates a collective with a recognizable and shared physiognomy. Following the work of Daston and Sibum, this paper elaborates of the concept of the persona of the historian by Herman Paul, which defines three approaches. The first approach studies the “scholarly” persona at the micro level, i.e., individual biographies. The second approach refers to the analysis of scientists within the framework of patterns and models of good scholarly conduct, de facto striving to establish an ideal-type model of persona as a universal category. Finally, the third approach is the meso-level approach, which views scientists as individuals whose actions are influenced by the time and place in which they operate, as well as their specific habits, virtues and skills. This framework relies heavily on the concept of “epistemic virtues” as crucial professional and personal characteristics that define the personae and set them apart from other practitioners of a discipline. Thus, the aim of this paper is to establish the persona of the historian Mirjana Gross by analyzing her writing on the theory and methodology of history, her observations of her own work, and her writings on history in general. The paper analyzes the modes in which the tasks and roles of historians and historical science in a society are understood, and how Gross observed her own role as a historian.

Keywords: Mirjana Gross, scientific persona, historian, epistemic virtues

Ključne riječi: Mirjana Gross, znanstvena persona, povjesničar, epistemičke vrline

Dora Kosorčić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb
dora.kosorcic@gmail.com

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

54

BROJ 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2022.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 54, broj 1

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Gost urednik / Guest Editor

Branimir Janković

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Filip Šimetin Šegvić (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

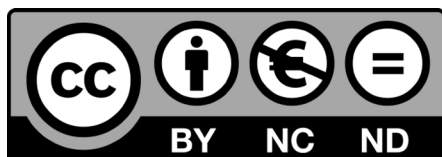
Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

DOI: 10.17234/RadoviZHP.54

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.